

tematska pot

NA SVOJI ZEMLJI

Stane, glej jo, našo grapo!

Baška grapa!

Pridite pogledat, kaj bi Stane in Sova videla danes.

Vabilo na odprtje tematske poti, 2012

Po poteh spominov na snemanje filma Na svoji zemlji

Tekst in foto: Alenka Pirman

Verjetno je moja prva izkušnja »tematske poti« povezana s Potjo ob žici okupirane Ljubljane in z osovraženo obvezno udeležbo. Danes po njej hodimo prostovoljno, tematskih poti po Sloveniji pa je menda že več kot 700¹ in prav vse iščejo oporo v naravni, kulturni ali tehniški dediščini². Navadno so

1 Gl. prosojnice predavanja *Promocija in celostna predstavitev tematskih poti*, Zavod za turizem in kulturo Žirovnica, Geodetski inštitut Slovenije in SPIRIT Slovenija, Sektor za turizem 2013. Spletna povezava: <<http://bit.ly/1jP72PA>>.

2 Gl. sistemizacijo pohodniških poti po Vesenjaku na strani 11 v diplomski nalogi *Analiza turističnega produkta pohodništvo v Sloveniji* Tjaše Nareks, Ekonomska fakul-

namenjene pešačenju ali kolesarjenju, poznamo pa tudi avtomobilistične vinske ceste in posebne ture za motoriste. Vsi snovalci tematskih poti imajo enako nalogo – speljati ljudi v njihovem prostem času na vnaprej določen itinerar, od njihovih ciljev pa je odvisno, katere funkcije bodo bolj izpostavili oz. združili – izobraževalno, rekreacijsko, komemorativno, zabavno ...

Pojav prostočasnih itinerarjev se navezuje na vzpostavitev romarskih poti, v krščanstvu sprva povezanih s kaznovanjem in z individualno pokoro, nato pa tesno prepletenih s trgovskimi tokovi. Tudi danes je videti, da pri

teta 2012. Spletna povezava: <<http://bit.ly/1nEZgu2>>.

obravnavanju tematskih poti prevladujejo študije o ekonomskih potencialih in učinkih tovrstnih turističnih produktov, vključene so v razvojne strategije, regulirajo pa jih številni predpisi in zakonodaja. Po drugi strani Marjeta Keršič Svetel izpostavlja pomen ohranjanja dediščine in njene interpretacije »predvsem kot orodja, ki služi domačinom za utrjevanje lastne identitete«³. Čeprav se

3 Keršič Svetel, Marjeta: *Strokovna izhodišča za smernice in standarde kakovosti na področju načrtovanja interpretacije dediščine podeželja*. Glej zbornik *Identiteta je tudi interpretacija preteklosti*, Notranjski ekološki center NEC, Cerknica 2010. Spletna povezava: <<http://bit.ly/Tka9bl>>.

na dediščino navadno lepi apokaliptični besednjak, češ da je ogrožena, da propada, da jo je potrebno rešiti, ohraniti ipd., bi bolje zajeli njeno bistvo, če bi poudarili, da jo vedno znova (in na novo) izumljamo, produciramo. Tematska pot je izredno prilagodljiva eksploatacijska tehnika, ki lahko zadovolji različne cilje⁴, zato se mi zdi pomembno izpostaviti izjemnost tematske poti *Na svoji zemlji* v Baški grapi. Poglejmo predvsem dvoje:

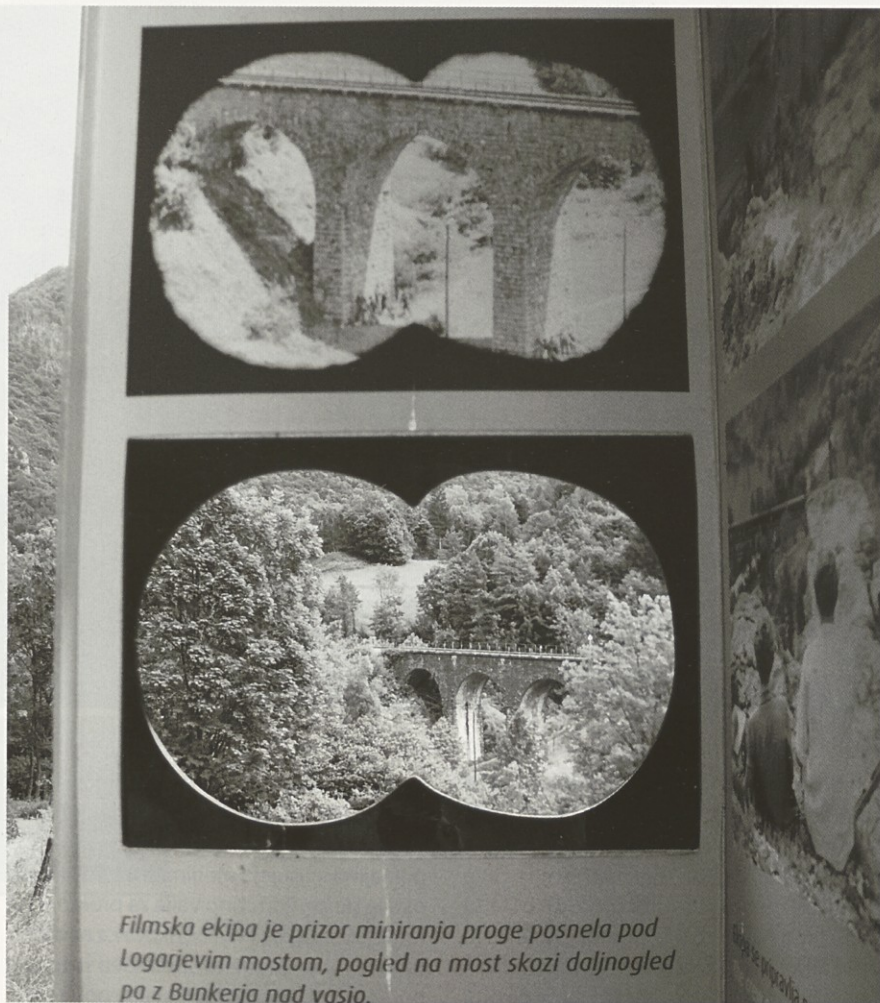
- odnos med fikcijo, zgodovinskimi dogodki in obiskom kraja ter
- način upravljanja z obiskovalčevim doživetjem.

»Tematskih poti v turizmu ne definira infrastruktura, ampak vsebina,« piše Saša Rošker v Študiji o izvedljivosti tematskih poti Gorenjske⁵. In res, vaški trg na Koritnici, pogled na Baško grapo s ceste proti Zakojci ali kamniti železniški most pod Grahovim pri Bači niso obiskovalcem do leta 2012 z ničemer izdajali, da gre za prizorišča s snemanja »prvega slovenskega umetniškega in igranega celovečerca«, ki je bil obenem še prvi tovrstni zvočni film. *Na svoji zemlji* so v teh krajih snemali v letih 1947 in 1948 in to obeležili leta 1975 s postavitvijo lesenega spomenika⁶ na ozkem parkirišču pred pošto in okrepčevalnico Pri Brišarju na Grahovem. Vzpostavitev tematske poti *Na svoji zemlji* temelji na identifikaciji domačinov s tem, zanje še vedno pomembnim dogodkom. Nastala je 65 let po snemanju v okviru lokalnega Društva Baška dediščina, KS Grahovo ob Bači in Občine Tolmin na pobudo avtorice Nadje Valentinčič Furlan, etnologinje in kulturne antropologinje (sicer kustosinje za etnografski film v Slovenskem etnografskem muzeju), ki je odraščala v bližini in se kot šolarica tudi sama udeležila odprtja spomenika. Seveda so nekateri antologijski prizori (in citati) iz filma tako rekoč ponarodeli in živijo tudi

4 Revija *Ekran*, na primer, je že pisala o t. i. set-jettingu kot posebnem žanru tematskih poti, kjer turisti obiskujejo snemalne lokacije popularnih filmov in TV-nadaljevk, te pa so že vnaprej vključene v trženjske strategije državnih ali lokalnih oblasti. Glej: *Ekran*, maj 2012, str. 14–25.

5 Spletna povezava: <<http://bit.ly/1qJK1Fj>>.

6 Avtor je kipar samouk Peter Jovanovič iz Poljanske doline in njegov najpomembnejši del je bil v tem času priljubljena oprema javnih prostorov (npr. Kuriščki pred osnovnimi šolami v Sloveniji).

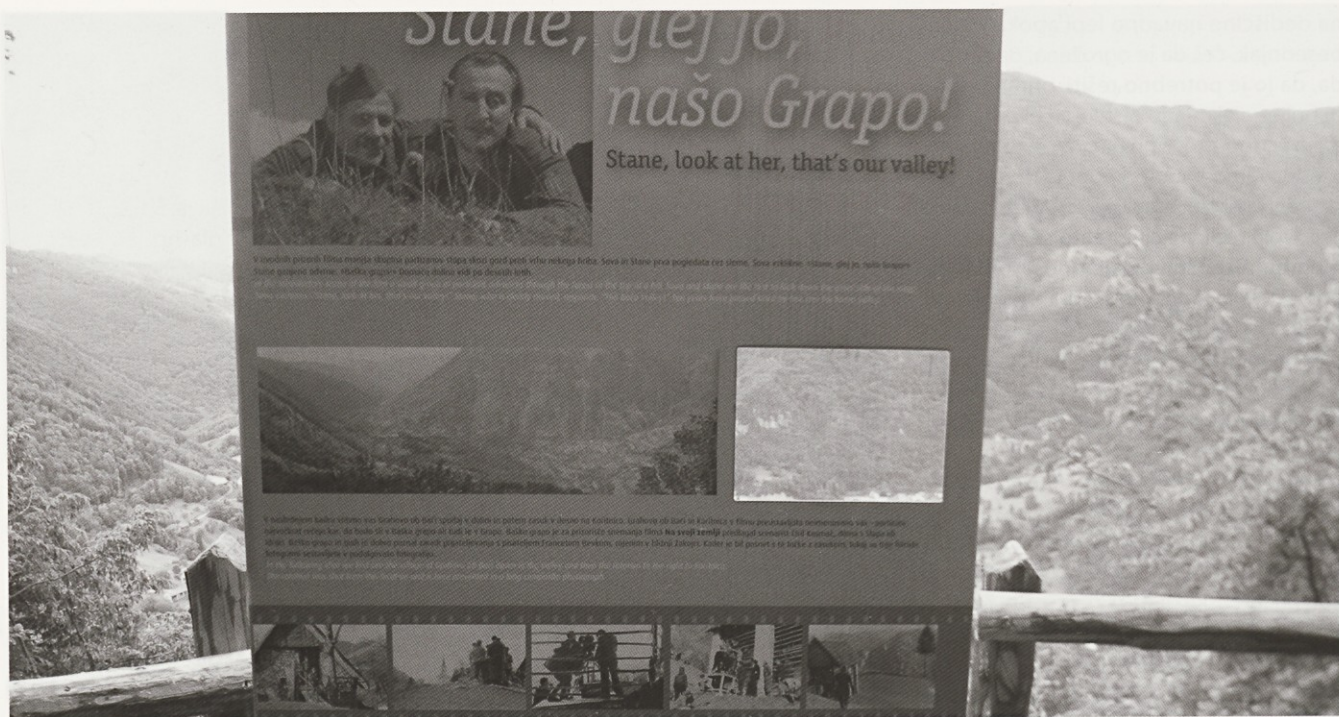
Filmska ekipa je prizor miniranja proge posnela pod Logarjevim mostom, pogled na most skozi daljnogled pa z Bunkerja nad vasjo.

v spominu tistih, ki smo si film nazadnje ogledali že pred desetletji⁷. Pri projektu nimamo toliko opravka z umetniškostjo ali nemara celo kultnostjo⁸ filma, pač pa s spominom domačinov na sodelovanje pri

7 »Vsi Slovenci znajo ta film na pamet,« reče novinarka Jovita Podgornik v reportaži TV Ljubljana iz leta 1975. Spletna povezava TP Na svoji zemlji: <<http://bit.ly/TkavhT>>.

8 Na čemer kapitalizira, na primer, tematska pot The Third Man Tour, ki jo mesto Dunaj trži že več kot 20 let. Pot poteka po dunajski kanalizaciji, kjer je Carol Reed leta 1948 snemal znamenite prizore pregona za film *Tretji človek* (The Third Man, 1949). Trenutno vstopnica znaša 18 evrov (<http://www.drittemanntour.at>). Zanimivo je, da je leta 1949 Štiglichev *Na svoji zemlji* v Cannesu tekmoval prav s *Tretjim človekom*, glavno nagrado je pobral slednji. To, da film *Na svoji zemlji* v slovenski kinematografiji še danes velja za klasiko, je projektu tematske poti vsekakor v prid, ni pa njegovo bistvo.

snemanju, lokalno izkušnjo »proizvodnje fikcije«, v kateri so se ljudje, njihova oblačila, domovi, naselja in širša okolica komaj dve leti po vojni spremenili v statiste, scenografijo in produkcijsko infrastrukturo za potrebe snemanja vojnega filma. To trojno časovnost (čas snemanja filma, filmski čas in čas naše hoje po tematski poti) so avtorji tematske poti uspeli produktivno soočiti na enotno oblikovanih informacijskih tablah, postavljenih na točke, kjer je pred skoraj sedmimi desetletji stala kamera. Vsaka postaja obuja skrbno izbran citat iz filma (vseh je sedem, scenosled svojega ogleda pa lahko prilagajamo in v posamezne prizore »vstopamo« in »izstopamo« na poljubnih mestih), kader pa lahko lociramo s pomočjo kukala v tabli. Pod njim je natisnjena fotografija iz filma, ki nam je pri »kadiranju« v pomoč. Prav ta interaktivni, a povsem analogni trik predstavlja popotnika v virtualna čas in prostor, obenem pa ga nezavedno predstavlja tudi iz polja čustvenega vživljanja (obiskovalc

s seboj prinese svoj odnos do partizanstva, legendarnih filmskih likov in citatov) v proces konstruiranja prizora s točke, kjer je nekoč stala mehanska naprava, ki ga je posnela. Romamo torej od točke to točke, ki so jih pred nami izbrali filmski delavci, da bi ustvarili kar najzvestejšo iluzijo resničnosti⁹. Domači vodiči obiskovalcu radi povedo tudi za »goljufije«, ki jih je izvedla snemalna ekipa, da so prizori na filmu prepričljivejši¹⁰. Table mlajšim obiskovalcem omogočajo tudi, da sledijo pripovedi o otroškem filmskem liku Borisu – Orliču (identifikacija s tragično, a zmagovito izkušnjo), obenem pa vsaka postaja prinaša še kratko razlago posameznih filmskih elementov (npr. subjektivni in direktni pogled). Baška grapa s tematsko potjo *Na svoji zemlji* ni postala poligon za nekritično potrošnjo, pač pa nevsiljiva filmska učna pot, ki obiskovalca zapelje v spontano odkrivanje

9 Marcel Štefančič, jr. v članku V srcu Evrope vzneseno komentira sugestivnost okolja: »Štiglic je Baško grapo pustil takšno, kot je. Pustil je, da se je film dobesedno sprijel z Baško grapo, ali bolje rečeno – pustil je, da se je začela sama Baška grapa obnašati kot film. V nekem smislu je torej pustil, da je film začela režirati Baška grapa.« Revija *Mladina*, 5. 10. 2013. Spletna povezava: <<http://bit.ly/1jjDidu>>.

10 Nad tem se v istem članku navdušuje tudi Marcel Štefančič, jr.

tanke meje med fikcijo in tukajšnjostjo.

Tematske poti torej z bolj ali manj diskretnimi in premišljenimi sredstvi in naselja in pokrajino vpisujejo vsebine, ki bi popotniku ostale skrite. Podobno velja za predmet na muzejski razstavi, ki za obiskovalca navadno oživi šele, ko mu je ta sposoben pripisati pomen. Tudi snovalci tematskih poti se borijo za obiskovalčevo pozornost in ga želijo privabiti ter nato zadržati »na kraju samem«. Obstaja nevarnost, da počasi ne bomo več znali odkrivati sveta brez tovrstnih pomagala, ki nam, potrošnikom, pomagajo izbirati med to ali ono dolino, to ali ono »zgodbo«. Flaneurjem se slabo piše.

In vendar v Baški grapi poteka proces, ki skozi medij tematske poti zadržanemu popotniku daje vedeti, da je dobrodošel in da se sme z izgovorom, da je prišel pogledat prizorišča prvega slovenskega celovečerca, sprehajati po ozkih uličicah, čez zasebna dvorišča, poklepetati z domačini in občudovati njihove hiše in rože. Onkraj te idile pa je pred upravljavci tematske poti zahtevna naloga – kako v programski ponudbi tudi v bodoče ohraniti osredotočenost na snemanje filma *Na svoji zemlji* v Baški grapi. Kako posredovati njegov pomen obiskovalcem, ki ga ne poznajo (teh bo vedno več), ne da bi filmsko pripoved, scene in like pri tem

stereotipizirali¹¹. Projekt je strokovno zasnovan in temelji na dobro preučeni zgodovini produkcije te, za nacionalno kinematografijo ključne filmske umetnine. Bogato arhivsko in dokumentarno gradivo (iz številnih javnih in zasebnih virov) je obiskovalcem že sedaj dostopno na več načinov (tematska soba v Domu krajanov z medijsko točko in razstavo¹², možnost ogleda filma v že omenjeni okrepčevalnici, informativna zloženka z zemljevidom poti in odlično spletno mesto z arhivskimi posnetki). Zdi se mi, da je moč projekta v tem, da pri produkciji dediščine izhaja iz udejstvovanja več generacij domačinov in da goji spoštljivo navezo z ustvarjalci filma (in njihovimi dediči), ki se še vedno radi vračajo v Baško grapo.

Članek je nastal po ogledu tematske poti v okviru doktorskega študija heritologije na FF UL. Za pregled besedila in pomoč pri virih se avtorica zahvaljuje Nadji Valentinčič Furlan.

11 Prim. uprizarjanje scen iz filma *Tistega lepega dne v Podnanosu* (glej prispevek Katje Željan v časopisu *Delo*, 22. 6. 2012, spletni vir: <<http://bit.ly/1sFRc3h>>, ali Vandotove like, »zaposlene« v kranjskogorski Kekčevi deželi.

12 Razstavo *Na svoji zemlji* – 60 let kasneje je leta 2008 pripravil Tolminski muzej, po gostovanju v Ilirski Bistrici in Piranu pa se je ustalila na Grahovem pri Bači. Spletna povezava: <<http://bit.ly/1o4sJPZ>>.